

Paprastosios pušies formos Lietuvos miškuose

V.Ramanauskas

Lietuvos dendrologų draugija

Paprastoji pušis (*Pinus sylvestris* L.) paplitusi beveik visoje Europoje, išskyrus Angliją, Daniją, Pietvakarių Prancūziją, Apeninų pusiasalį ir pietinę Balkanų dalį. Azijoje ji irgi auga iki Usūrio ir Amūro, Šiaurėje beveik siekdama tundrą. Tai dideli iki 40(48) m aukščio ir 100 cm skersmens medžiai, tipingi kserofitai, prisitaikę augti sausuose smėlynuose, nors kartais auga ir pelkėse. Aukščiausios Lietuvos pušys siekia 41 m aukščio.

Paprastosios pušies medynai, dažnai vadinami šilais, Lietuvoje užima 38.1% miškų ploto. Pušynų Lietuvoje per pastaruosius du dešimt-

mečius sumažėjo 3.1% dėl elninių daromos žalos jaunuolynams, nes jaunų pušaičių ūgliai yra pagrindinis briedžių maistas.

Paprastoji pušis yra vertingas medis priemiesčių miško parkų, kurortų bei vasarviečių želdiniuose, nes gerina sanitarines ir higienines sąlygas. Augdama ji sudaro labai daug morfologinių, ekologinių ir geografinių formų bei varietetų, tačiau miestų ir sodybų želdinimui ji kol kas mažai naudojama.

Pagal H.Gauseną (H.Gaussen, 1960) yra aprašyta apie 30 geografinių paprastosios pušies varietetų ir rasių, kurios nėra dar gerai iširtos. Pagal morfologinius požymius yra aprašyta daugiau kaip 150 pušies formų, kurios pagal Europos florą (Flora Europaea, 1964) yra skirstomos į 5 grupes.

Iš geografinių ir ekologinių formų Lietuvos miškuose auga:

var. *lapponica* Fries. - laplandinė forma, auga arealo šiaurėje. Jos laja siaura, panaši į eglės, šakos glaustos, viršūnė smaila, spygliai trumpi, tankūs, žali. Kankorėžiai gelsvi, jų skydeliai kabliški. Tokių egliskomis lajomis pušų pasitaiko Varėnos miškuose.

var. *rigensis* (Desf.) Asch. et Graeb. - ryginė forma. Sparčiai auganti, ypač jaunatvėje, storomis šakomis, rausva žieve, žvilgančiais spygliais medis. Eksportuota iš Baltijos šalių į Vakarų Europą per Rygos uostą. Vertinga pramoniniu atžvilgiu.

var. *septentrionalis* Schott. - siaura laja, tiesiu kamieniu, plona žieve medis. Paplitusi Baltijos pakrantėse.

f. *turfosa* Woerl. - 1-2 m aukščio arba besidriekiančiu samanose stiebu, smulkiais iki 25 mm ilgio spygliais. pasitaiko kimininėse pelkėse.

f. *uliginosa* Abolin. - auga aukštapelkių pakraščiuose, gailiniuose pušynuose, ežerų pakrantėse.

f. *litwinowii* Suk. - dažna aukštapelkėse, ypač rytiniuose Lietuvos rajonuose.

f. *wilkominii* Suk. - aukštapelkėse, dažna vakariniuose respublikos rajonuose.

f. *pumila* Abolin. - reta, auga aukštapelkėse ir užaugančių ežerų kompleksuose. Rasta Reiskių tyre netoli Plungės.

Kalbant apie pelkines paprastosios pušies formas, abejonių kelia jų gausumas, nes galimas dalykas, kad kai kurie autoriai tas pačias formas yra pavadinę skirtingai.

Morfologinės paprastosios pušies formos skiriamos pagal žievės, kankorėžių, sėklų, lajos, spyglių pobūdį, spalvą, augalo dydį ir kitus požymius.

Pagal žievės paviršių Lietuvos miškuose randamos:

f. *kienitzii* Seitz. - gūbriuotažievė forma. Žiauberis plokštelės giliai vagotos, labai storos. Auga drėgnesniuose dirvožemiuose. Mediena sakinga, siauru rausvu branduoliu, sunki.

f. *seitzii* Schwer. - plokštelinė forma. Žiauberis supleišėjęs plačiomis plokštelėmis, panašiomis į vėžlio šarvus. Plokštelės plonos, šviesiai rusvos, mediena plačiu rausvu branduoliu. Auga sausesniuose dirvožemiuose.

f. *bonapartei* Seitz. - sraigiažievė forma. Žiauberinės plokštelės rusvos, apvalios, plonos, atsilenkusiais kraštais. Auga drėgnesniuose dirvožemiuose, mediena skali.

Pastaruoju metu mūsų rasta dar viena paprastosios pušies forma pagal žievės pobūdį. Jos kamieno ties buvusiomis šakų menturėmis, kas 0.5-0.8 m, žiauberis plokštelių apatinė dalis smarkiai atsiknojusi nuo žievės paviršiaus per visą stiebo perimetrą ir sudaro pasišiaušusius žiedus. Šios formos pušys labai išvaizdžios. Tokia tipinga 1975 m. rasta Punios šile. Mažiau tipingų, nepilnai aprėpiančiu stiebą žiedu, rasta Dubravos girioje. M. Veresinas ją yra pavadinęs "apykakline" pušimi. Dendrologinėje literatūroje ši forma neaprašyta.

Apie 1955 metus S. Karčiauskas Rudaminos girininkijos Dvoriškių miške yra radęs pušį labai gumbuotu kamieniu - f. *gibberosa* Kihlm.

Pagal žiedų spalvą Lietuvoje žinomi paprastosios pušies medžiai, turintys ryškiai rožinius ar net karmino spalvos moteriškuosius strobilus ("žiedus") - f. *erythranthera* Sanio.

Pagal kankorėžių žvynelių formą tame pačiame medyne pasitaiko:

f. *plana* Chr. - plokščiais kankorėžių žvynų galais.

f. *genuina* Heer. - iškiliais kankorėžių žvynų galais.

f. *gibba* Chr. - su kablio pavidalo ataugomis žvynų galuose.

Pagal sėklų spalvą randamos pušys rudomis, juodomis, pilkomis ir taškuotomis sėklomis (f. *leucosperma* Litw., f. *melanosperma* Litw., f. *phaeosperma* Litw., f. *baliosperma* Litw.). Visos vieno medžio sėklos paprastai būna vienos spalvos. Tai geras požymis pušų klonų identifikavimui skiepytose sėklinėse plantacijose, norint išaiškinti, kiek sėklų

spalva yra paveldima. Dubravos eksperimentinėje miškų urėdijoje apie 1974 metus yra įveisti pušies želdiniai iš skirtingų spalvų sėklų, o sėklų pavyzdžiai yra saugomi archyve. Šie želdiniai jau pradeda derėti.

Pušies lajų forma taip pat būna įvairi. Gražios dekoratyvinės formos pagal lajos pavidalą Lietuvos miškuose pasitaiko šios:

f. *fastigiata* Carr. - glaustašakė forma. Medžiai išauga iki 15 m aukščio, šakos ir ūgliai stori, glausti, stačiai kyla į viršų. Ši forma dauginama ir auginama dekoratyviniuose želdiniuose. Savaiminė auga Girionių sodyboje (Kauno raj.), pasitaiko ir miškuose.

f. *pendula* Casp. - nežymiai svyrančiomis šakomis - randama Panemunės šile, Kauno miesto ribose, pasitaiko miškuose.

Neretas atvejais, kai senose pušyse atsiranda "raganos šluotų". Įskiepijus šių šluotų šakutes į jaunas pušaites galima išauginti įvairaus aukščio, priklausomai nuo skiepijimo vietos, medelius tankiomis rutuliškais lajomis. Tai jau kultūrinės paprastosios pušies formos, literatūroje aprašomos kaip 'Bakony' - melsvai žaliais spygliais, arba 'Windsor' - pilkai žaliais spygliais, plačiai rutuliška laja medeliai. Medelių su įskiepytomis raganų šluotomis yra Girionyse, Kauno raj.

The Forms of the Scots Pine in Lithuanian Woods

V.Ramanauskas

Summary

The Scots pine (Pinus sylvestris L.) occupies 38.1% of forest area in Lithuanian forests. The following geographical and ecological forms are found in the forests: var. lapponica Fries., var. rigensis (Desf.) Asch. et Graeb., var. septentrionalis Scott., f. turfosa Woerl., f. uliginosa Abolin., f. litwinowii Suk., f. wilkominii Suk., f. pumila Abolin.

There are also four forms according to the surface of the bark (f. kienitzii Seitz., f. seitzii Schwer., f. bonapartei Seitz.), one new form relatively called 'Apykaklinė'. According to other features the following forms have been established: f. gibberosa Kihlm., f. erythrathera Sanio., f. plana Chr., f. geniuna Heer., f. gibba Chr., f. leucosperma Litw., f. melanosperma Litw., f. phaesosperma Litw., f. baliosperma Litw., f. fastigiata Carr., f. pendula. The forms from "witch's brooms" which grow in the crowns of pines are often found in decorative plantations.